

Tomislav Šeparović

## Razmatranja o karolinškom novcu iz Donjih Lepura

UDK: 904 : 737.1 (497.5 Lepuri) "653"

Izvorni znanstveni rad

Prihvaćeno: 12. 6. 2012.

Tomislav Šeparović

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika

HR, 21 000 Split

S. Gunjače b. b.

tomislav.separovic@mhas-split.hr

| 35

*U radu se raspravlja o srebrnom karolinškom novcu pronađenom na položaju kod crkve sv. Martina u Donjim Lepurima. Novac je denar tipa Christiana religio, kakav je u brojnim inačicama emitiran u 9. st. i na početku 10. stoljeća. Uz pokušaj točnog određivanja mjesta i vremena kovanja, primjerak se nastoji uklopiti u povijesni i gospodarski kontekst.*

**Ključne riječi:** Donji Lepuri, karolinški novac, ranosrednjovjekovna Hrvatska, Ludovik Pobožni, Venecija, Arapi, Franci, Bizant

Ravnokotarsko selo Lepuri smješteno je desetak kilometara istočno od Benkovca. Odličan prometni položaj i povoljni životni uvjeti činili su to mjesto privlačnim za ljude još od prapovijesti. Premda su u stručnoj i znanstvenoj literaturi Lepuri višekratno spominjani, tek će V. Delonga na pravi način ukazati na iznimno značenje toga prostora posebice u kontekstu ranoga srednjeg vijeka, kao i na potrebu provođenja sustavnih arheoloških istraživanja.<sup>1</sup>

Na prostoru Lepura posebnu pozornost privlači položaj crkve sv. Martina. Crkva koja je bila porušena u Domovinskom ratu, nalazi se u Donjim Lepurima, tik uz suvremenu cestu koja spaja Benkovac i Skradin. Arheološka istraživanja provedena u organizaciji Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika krajem prošloga i početkom ovog stoljeća potvrdila su iznimnu važnost tog položaja.<sup>2</sup> Pokretna arheološka građa pak ukazuje da je bez sumnje riječ o jednom od najznačajnijih nalazišta ranoga hrvatskog srednjovjekovlja.<sup>3</sup>

Među brojnim pronađenim ranosrednjovjekovnim spomenicima je i jedan osobit numizmatički nalaz, koji je predmet ovoga rada. Riječ je o karolinškom srebrnom denaru otkrivenom u južnom brodu crkve.<sup>4</sup> Kako je prisutnost karolinškog novca na prostoru istočne jadranske obale posvjedočena tek rijetkim primjercima, svaki novi nalaz pobuđuje posebno zanimanje.

#### **Opis novca:**

Na aversu novca je križ s četiri točke među krakovima i legenda H LVDOVICVS IMP. U legendu je ukomponiran križ.



Revers novca sadrži prikaz hrama i legendu CHRISTIANA RELIGIO.



To je ukupno šesti poznati primjerak karolinškog novca na istočnom Jadranu.<sup>5</sup> Iz Istre, uključujući i njezin slovenski i hrvatski dio, dosad su bila poznata samo tri primjerka. To su denari Karla Velikog iz Kopra<sup>6</sup> i brijunskog kastruma<sup>7</sup> te denar Lotara I. sa starohrvatskoga groblja kod Malih Vrata u blizini Buzeta.<sup>8</sup> Buzetski denar danas na žalost nije sačuvan, ali je, prema

1 Delonga 1995; Delonga 1996. Od ostalih ranijih radova u kojima se spominju spomenici iz Lepura izdvajamo: Gunjača 1955, str. 228; Gabrić 1974; Petricioli 1987, str. 119.

2 Voditelj istraživanja bio je N. Jakšić. On razlikuje nekoliko građevinskih faza, s naglaskom na intervencije koje su se zbile u 9. stoljeću. O tome vidi u: Jakšić 2008, str. 107-109.

3 Delonga 1996, str. 196-199; Jakšić 2000, str. 196; Petrinc 2009, str. 81, 82. Skrećem pozornost i na izlaganje N. Jakšića o novom natpisu kneza Branimira na nedavno organiziranom međunarodnom skupu Dani Stjepana Gunjače u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, čime su Lepuri upisani u niz lokaliteta na kojima je epigrafski potvrđen taj značajan hrvatski vladar.

4 Novac je pronađen 18. 10. 2001.

5 Novac se u literaturi već spominjao, no nije precizno determiniran: Šeparović 2003, str. 128; Petrinc 2009, str. 195, sl. 91.

6 Kos 2000, str. 115.

7 Istra 1995, str. 73.

8 Marušić 1962.

arhivskim podacima, riječ o tipu kovanom u kovnici grada Pavije. Najstariji među karolinškim novcem iz južne Hrvatske je denar Karla Velikog, koji potječe s Bribira, ali bez pobližih podataka o okolnostima nalaza.<sup>9</sup> Riječ je o tipu analognom onom iz brijunskog kastruma, koji karakterizira kombinacija prikaza: križ na aversu, monogram na reversu ili obrnuto. Ovakve denare emitiraju franačke kovnice zapadno od Alpa kao i one u sjevernoj Italiji u razdoblju od 793. do 812. godine.<sup>10</sup> Najmlađi primjerak je otprije poznati denar Lotara I. iz groba 62 na Ždrijacu u Ninu.<sup>11</sup> S obzirom na okolnosti nalaza taj je novac jamačno bio obol, čije je polaganje u grobove osobito često u razdoblju još uvijek jakih poganskih utjecaja. U literaturi je nekoliko puta spominjan i navodni nalaz karolinškog novca iz mjesta Rose kod Herceg Novog.<sup>12</sup> Nedavnim uviđom u fotografije tog nalaza utvrđeno je da se ipak radi o znatno mlađem novcu.<sup>13</sup>

Na ovome mjestu skrećemo pozornost i na nedavno objavljen rad I. Mirnika o karolinškom novcu u Arheološkome muzeju u Zagrebu.<sup>14</sup> Riječ je o četiri primjerka koji nažalost nemaju sačuvane podatke o nalazištu, no znakovito je da je jedan od njih otkupljen u Zadru, što ipak ostavlja malu mogućnost da potječe iz toga područja.<sup>15</sup> Među njima, za našu je temu posebno zanimljiv primjerak atribuiran Ludoviku II., zbog mogućnosti komparacije s lepurskim

denarom.<sup>16</sup>

Kod determinacije novca iz Donjih Lepura nametnulo se nekoliko pitanja, od kojih je najvažnije vrijeme njegova kovanja, odnosno pitanje u doba kojeg vlada- ra je novac emitiran. Za odgovor na to pitanje ključna bi trebala biti legenda aversa koja, međutim, izaziva nedoumicu, jer nosi ime jednog od tri Ludovika koji su vladali od 814. godine do početka desetog stoljeća. Sva trojica kovala su denare tipa *Christiana religio*, koji su stilski vrlo slični pa je time i točno određivanje lepurskog primjerka znatno otežano.<sup>17</sup> Uspoređujući ga s inačicama novca spomenutih careva u relevantnoj literaturi, zamjećujemo sličnost s primjercima Ludovika Pobožnog i onih rane serije Ludovika II. Mlađi primjerci Ludovika II. te rijetki novci Ludovika III. pak su znatno većeg modula i širokoga vanjskog ruba, a imaju i blago zdjelicaš oblik, kakav novac iz Donjih Lepura nema. Nedavno objavljeni novac istoga tipa iz Arheološkog muzeja u Zagrebu pripisan Ludoviku II. uistinu se teško razlikuje od lepurskog primjerka, no ipak zamjećujemo neznatnu razliku u oblikovanju slova.<sup>18</sup> Kako su prema Griersonovu i Blackburnovu mišljenju novci rane serije Ludovika II. nešto grublje izrade, čini se da je lepurski primjerak ipak emitiran za Ludovika Pobožnog, i to u razdoblju od 822. do 840. godine. Na tu nas tvrdnju navodi i činjenica da je prikaz hrama na reversu lijepo i pravilno izveden, a legenda je ispisana ujednačeno pravilnim slovima. Upravo vladavinu Ludovika Pobožnog na monetarnom planu karakterizira uniformnost i stroga kontrola kovanja novca. Taj je novac visoke kvalitete s velikim udjelom srebra rasprostranjen diljem franačke države.<sup>19</sup>

Pitanje kovnice karolinških denara tipa *Christiana religio* u koje spada i lepurski primjerak dugo je bilo predmetom rasprava, i to zbog poteškoća koje je izazivao nedostatak kovničke oznake.<sup>20</sup> Takve su oznake na karolinškom novcu iz 9. i ranog 10. stoljeća inače prilično česte. Tako, primjerice, na novcu Karla Velikog s Bribira i iz brijunskog kastruma na reversu nalazimo legendu MEDIOL, koja označava kovnicu u Mediolanu. Novci pak iz Arheološkog muzeja u Zagrebu nose na reversu oznake METALO i VENECIAS, što upu-

9 Šeparović 2003. Ne zna se kojom prilikom je ovaj novac dospio u Muzej i kakve su mu okolnosti nalaza. Može se pretpostaviti da je pronađen na Bribirskoj glavici izvan arheološkog konteksta, jer je zajedno s venecijanskim bakrenim novcem bio pohranjen u vrećicu na kojoj je pisalo Bribir, bez ikakvih drugih podataka.

10 Grierson – Blackburn 1986, str. 199.

11 Belošević 1980, str. 131, T. XXXVII/9, 9a; Hrvati i Karolinzi 2000, str. 295.

12 Burić 1992, str. 141, bilj. 16; Hrvati i Karolinzi 2000, str. 330, (kat. jed. Ante Miloševića); Šeparović 2003, str. 128, bilj. 18. Petrincec 2009, str. 195.

13 Najtoplije zahvaljujem Viktoru Vargi, muzejskom savjetniku u Zavičajnom muzeju Herceg Novi, na ustupljenim fotografijama. Novac je izazvao veliko zanimanje u znanstvenim krugovima, jer je riječ o rijetkom i teško odredivom primjerku. Prema mišljenju koje iznosi Michel Dhénin, konzervator u *Bibliothèque nationale* u Parizu, kovan je početkom 11. stoljeća u gradu Soissonsu na sjeveru Francuske. Moguće je da je na prostor istočnog Jadrana dospio s Normanima, koji su u 11. stoljeću držali veliki dio suprotne talijanske obale. U nastojanjima za točnim determiniranjem tog novca uz g. Dhénina osobito su se angažirali kolege Ivan Mirnik, Lucia Travaini, Jean – Yves Kind, Michael Matzke i Wolfgang Hahn. Svima od srca hvala.

14 Mirnik 2007.

15 Mirnik 2007, str. 92.

16 Mirnik 2007, str. 92, kat. br. 3, sl. 8.

17 Grierson i Blackburn navode da je to najvažniji problem povezan s Ludovikovim novcem tipa *Christiana religio*. O tome vidi u: Grierson, Blackburn 1986, str. 216.

18 Mirnik 2007, str. 92, 103, sl. 8.

19 Coupland 1990, str. 35-40.

20 Grierson, Blackburn 1986, str. 217. Coupland 1990, str. 35-40.

čuje na kovnice u gradu Melleu, odnosno u Veneciji.<sup>21</sup> Usporedbom denara tipa *Christiana religio* sa stilskim značajkama ranijega i kasnijega karolinškog novca s oznakom kovnice, pokušalo se makar približno odrediti mjesto njihova kovanja.<sup>22</sup> Najdalje je otišao S. Coupland, koji razlikuje nekoliko skupina novca tog tipa svrstanih po kovnicama.<sup>23</sup> Jednu skupinu on vrlo uvjerljivo pripisuje venecijanskoj kovnici, koristeći se komparacijom novca iz ostave Hermanches, koja je uz gotovo 300 primjeraka *Christiana religio* sadržavala poznate venecijanske kovove tipa *Deus conserva Romanorum imperium / Christe salva Venecias*.<sup>24</sup> Lepurški primjerak u velikoj je mjeri sličan Couplandovoj venecijanskoj skupini, te stoga moramo ostaviti mogućnost da je i on emitiran upravo iz Venecije. Venecija, premda u bizantskoj vlasti, u velikom broju kuje denare u ime karolinških vladara, što je još Papadopoli smatrao misterijem.<sup>25</sup> Tim se denarima ona koristi u trgovini sa zaleđem i oni se normalno prenose dalje na zapad, gdje kolaju zajedno s drugim franačkim novcem.<sup>26</sup>

Karolinški denari pronalaze se u većem ili manjem broju diljem područja pod franačkom kontrolom, no njihova stvarna uloga u gospodarstvu do danas nije posve jasna. Metcalf je isticao njihovu važnost u trgovačkoj razmjeni,<sup>27</sup> dok je, primjerice, Grierson smatrao da je njihova uloga kao sredstva razmjene zanemariva te da su više služili za utvrđivanje vrijednosti.<sup>28</sup> Premda je krajem 8. i početkom 9. stoljeća otvoren velik broj kovnica koje nesumnjivo svjedoče o potrebi za novcem, čini se da je taj vid razmjene bio više lokalnog karaktera i ovisio je o razvijenosti pojedinih područja.<sup>29</sup> Jasno je da je novčana razmjena bila najizrazitija u matičnom franačkom području između rijeka Loare i Rajne, jer je to područje bilo najnapučeniji i najrazvijeniji dio Carstva.<sup>30</sup> Njegova velika prednost ogledala se u mogućnosti trgovine sa skandinavskim zemljama. Takva se trgovina preko priobalnih gradova intenzivno odvijala do sredine 9. stoljeća, kada normanskim prodorima biva naprasno prekinuta.<sup>31</sup> S ob-

zirom na prдавne veze dviju jadranskih obala osobito je zanimljivo obratiti pozornost na situaciju u Italiji. Postoji mišljenje da je tu karolinški denar više služio za gomilanje bogatstva nego kao sredstvo plaćanja.<sup>32</sup> Možda to zvuči pomalo pretjerano, ali stoji činjenica da je količina pronađenoga karolinškog novca na tom području čak šest puta manja u usporedbi s matičnim franačkim područjem.<sup>33</sup> Stoga ne čudi vrlo mali broj nalaza karolinškoga novca na istočnom Jadranu, jer je ipak riječ o rubnim područjima, bez obzira što je Istra bila u sastavu Akvilejske marke, a od 812. godine i Hrvatska pod franačkom kontrolom. Ipak, najveći uzrok krize robno-novčane privrede na područjima pod franačkom kontrolom koja su gravitirala Sredozemlju leži u potpunom prekidu velike trgovine, koja je ponajviše ovisila o prohodnosti i sigurnosti plovinih putova. Kako je u tom razdoblju plovidba morem zbog gusarenja i arapskih osvajanja bila u velikoj mjeri ugrožena, tako je iz pravca franačke države u smjeru istoka zamrla trgovina, a samim time i novčani promet.<sup>34</sup> Problem je bio u inferiornosti franačke mornarice u odnosu na arapsku flotu, što je sigurno utjecalo na intenzitet optjecaja karolinškog novca u jadranskom prostoru. Poznato je da Arapi u prvoj polovini devetoga stoljeća pale Brindisi i Anconu, a zalijeću se i do Venecije. Ni istočna jadranska obala nije ostala pošteđena. Arapi prodiru na područje Kvarnera, gdje su zapalili Osor i porazili mletačku mornaricu kod Suska, a opustošili su i neka mjesta na jugu.<sup>35</sup> Ključan arapski uspjeh bio je osvajanje Barija, koji im postaje glavno uporište za daljnja djelovanja na Jadranu. U tim uvjetima jedino je bizantska mornarica bila u stanju osigurati koliko-toliko sigurnu plovidbu do dalmatinskih luka, što potvrđuju i bizantske monete kojih je u odnosu na karolinške denare na istočnom Jadranu pronađeno neusporedivo više. Bizantsku zaštitu nesumnjivo je koristila Venecija, koja se tijekom 9. stoljeća razvija u pravu pomorsko-trgovačku silu i čije su lađe u to doba čest gost luka bizantskih gradova na istočnoj obali Jadrana.<sup>36</sup> Činjenica je, međutim, da Venecija tijekom 9. stoljeća kuje različite tipove karolinškog novca, a da toga novca na istočnoj jadranskoj obali nema. Nekonkurentnost srebrnih karolinških denara u odnosu na stabilnu zlatnu bizantsku valutu u uvjetima slabo razvijenih robno-novčanih odnosa

21 Mirnik 2007, str. 92, 103., kat. br. 1, 2 i 4, sl. 6, 7 i 9.

22 Grierson, Blackburn 1986, str. 530; Coupland 1990, str. 39, 40.

23 Coupland 1990, str. 40-45.

24 Coupland 1990, str. 43, 44.

25 Papadopoli 1893, str. 14-18.

26 Grierson, Blackburn 1986, str. 217.

27 Metcalf 1967, str. 349.

28 Grierson 1979, str. 536.

29 Spufford 1988, str. 40-44.

30 Verhulst 2002, str. 122, 123.

31 Pirrene 2006, str. 197-201.

32 Verhulst 2002, str. 120.

33 Verhulst 2002, str. 120.

34 Pirrene 2006, str. 123-146.

35 Goldstein 1995, str. 203-205; Pirrene 2006, str. 134.

36 Goldstein 1995, str. 183-185.

sigurno je znatno tome pridonijela.

Sama vrijednost karolinških denara varirala je ovisno o životnim prilikama, no ona definitivno nije bila velika.<sup>37</sup> Zahvaljujući onovremenim izvorima, sačuvani su podaci o cijenama, pa tako, primjerice, iz jednog pisma sadržanog u zakoniku *Codex Laudunensis* iz Genta doznajemo da je cijena jedne svećeničke kukuljice iznosila 5 solida, što preračunato iznosi 60 denara.<sup>38</sup> Osobito dragocjene podatke nalazimo i u kapitularima, franačkim pravnim dokumentima koji su se odnosili na pitanja svakodnevnog života, gdje se navode cijene osnovnih prehrambenih sirovina. Obično su takvi kapitulari pisani da bi se utvrdile najviše cijene nakon razdoblja gladi, koja je u ranom srednjem vijeku često pogadala stanovništvo zapadne Europe. Među najpoznatije spada kapitulat iz Nijmagenta, donesen u ožujku godine 806., u kojem su utvrđene cijene za jedan modij žitarica koje su igrale iznimno veliku ulogu u svakodnevnoj prehrani.<sup>39</sup> Iz njega saznajemo da je modij zobi vrijedio 2 denara, ječma i pira 3 denara, raži 4 denara te pšenice 6 denara. Te su cijene 25 do 100 % više od cijena koje je u Frankfurtu godine 794. nakon loših uroda i nastupajuće gladi utvrdio Karlo Veliki.<sup>40</sup> Podatak pak iz godine 829. govori o cijenama koje su čak četiri puta više od onih iz godine 806., premda taj skok nije bio uvjetovan lošim urodom.<sup>41</sup> To znači da se vrijednost denara u tridesetak godina višestruko smanjila. Takva je tendencija u drugoj polovini 9. stoljeća vidljiva i po udjelu srebra u materijalu od kojeg su denari kovani, a koji za Karla Čelavog iznosi tek 50 %.<sup>42</sup>

Ipak, bez obzira na relativno malu vrijednost, karolinški denari mogli su se dosta dugo zadržati u optjecaju. Tako, primjerice, Lotarov denar predstavlja najstariji novac u skupnom nalazu iz Fecampa, koji se najmlađim novcem datira u 977. godinu.<sup>43</sup> To znači da je od njegova kovanja do pohrane u zemlju prošlo čak više od 100 godina. Drugi za nas vrlo značajan primjer je skupni nalaz iz Muizena, koji se sastojao od preko sedamdeset moneta, među kojima su većinu činili upravo denari tipa *Christiana religio*, kovani za Ludo-

vika Pobožnog.<sup>44</sup> Taj se nalaz po najmlađem arapskom novcu datira nakon godine 867., što, dakako, ukazuje na mogućnost kovanja novca tog tipa i u drugoj polovini 9. stoljeća.<sup>45</sup> Iznesene činjenice svakako otežavaju stavljanje lepurskog denara u nekakav uži kronološki i povijesni okvir, jer treba imati na umu i razdoblje njegova kovanja i moguću dužinu optjecaja. U tom su relativno širokom razdoblju na gospodarstvo hrvatskog područja uz spomenute političke okolnosti u velikoj mjeri utjecale i njegove prirodne osobitosti. Premda je krševitost prostora nametnula stočarstvo kao vodeću privrednu granu, škrta zemlja se nastojala što više iskoristiti, pa su i najgušće naseljena područja upravo uz plodna polja poput Kosovog, i Cetinskog ili u Ravnim Kotarima. Novac nije bio primaran kao platižno sredstvo, već je prevladavala razmjena dobara. Vladajući hrvatski sloj je rijedak novac do kojeg je dolazio koristio kao dragocjenost ili pak kao sirovinu za izradu nakita.<sup>46</sup> Do sredine 9. stoljeća zadržao se i stari poganski običaj polaganja novca u grobove, što jasno potvrđuje primjerak Lotarova denara sa Ždrijaca, koji je bio pronađen u ustima pokojnice.<sup>47</sup>

Nalazi karolinškog novca na prostoru ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine, premda skromni, svakako predstavljaju dragocjena svjedočanstva o doticaju Hrvata s Francima u 9. stoljeću. Riječ je o rijetkim primjercima, koji su u hrvatske krajeve dospjeli posve slučajno, i nikako ih se ne smije promatrati kao rezultat nečije monetarne politike ili redovnog optjecaja. Na ove prostore mogli su stići posredstvom franačkih misionara čija je prisutnost tu potvrđena i drugim arheološkim nalazima.<sup>48</sup> Posrednik je također mogla biti vojska, ali i Venecija, koja je, koristeći se povoljnim političkim okolnostima nastalim nakon Aachenskog mira, u to doba sve prisutnija na istočnoj jadranskoj obali.<sup>49</sup>

Prispijeće karolinškog denara Ludovika Pobožnog na prostor ranosrednjovjekovnoga sakralnog kompleksa u Lepurima moglo se dogoditi već prije sredine

37 Pirrene 2006, str. 205.

38 Pirrene 2006, str. 213.

39 Verhulst 2002, str. 124.

40 Verhulst 2002, str. 124.

41 Johaneč 1987, str. 31.

42 Verhulst 2002, str. 119.

43 Ostava iz Fecampa sadržavala je više od 8500 komada novca u rasponu od Lotara (840.-855.) do Rikarda od Normandije (942.-996.). O tome vidi u: Dumas 1971.

44 McCormick 2001, str. 827.

45 Pregled ostalih skupnih nalaza vidi u: Coupland 1990, str. 36, 37.

46 To je bez sumnje bio slučaj sa zlatnicima cara Konstantina V. Kopronima, koji su u obliku tributa bili isplaćeni Hrvatima kao zalag sigurnosti bizantskog posjeda u Dalmaciji. O tome vidi u: Šeparović 2008.

47 Belošević 2007; Petrinec 2009, str. 195.

48 Burić 1996, str. 142; Ančić 2000, str. 101, 102; Milošević 2000.

49 Pirrene 2006, str. 148-150.

9. stoljeća, budući da je to razdoblje jakog franačkog utjecaja i intenzivnih kontakata Hrvata s franačkim dvorom.<sup>50</sup> Arheološki nalaz vrlo vrijednih zlatnih naušnica, pak, potvrđuje da su tada Lepuri bez sumnje bogato naselje, koje kontinuirano živi već više stoljeća.<sup>51</sup> Međutim, kao što smo već vidjeli, karolinški denari mogli su se zadržati u optjecaju i nekoliko desetljeća. U drugoj polovini 9. stoljeća naselje u Lepurima naglo se razvija, što se ogleda u intenzivnoj građevin-

skoj aktivnosti. O tom prosperitetnom razdoblju svjedoče brojni ulomci crkvenog namještaja, među kojima su i neki koji sadrže spomen državnih i crkvenih velikodostojnika.<sup>52</sup> Budući da lepurski denar ima na sebi oštećenja koja se mogu objasniti dugotrajnim kolanjem, onda bismo morali imati u vidu i mogućnost da je u zemlju dospio upravo u vrijeme spomenutih građevinskih radova, odnosno za vladavine hrvatskoga kneza Branimira.

---

50 Franački izvori tako spominju odlaske kneza Borne u Aachen caru Ludoviku Pobožnom. O tome vidi u: Klaić 1972, 17; Vrela 2000, str. 258-260. O arheološkim nalazima vidi u: Burić 1996; Milošević 2000.

51 Jakšić 2008, str. 105, sl. 5. Petrinec 2009, str. 122, sl. 49, T. 82.

---

52 Vidi bilješke 2 i 3.

## LITERATURA

**Ančić 2000**

M. Ančić, *U osvit novog doba Karolinško carstvo i njegov jugoistočni obod*, u: *Hrvati i Karolinzi*, Rasprave i vrela, Split 2000, 70-103.

**Belošević 1980**

J. Belošević, *Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća*, Zagreb 1980.

**Belošević 2007**

J. Belošević, *Starohrvatsko groblje na Ždrijacu u Ninu*, Zadar 2007.

**Burić 1996**

T. Burić, *Istočnojadranske sklavinije i Franci u svjetlu arheoloških nalaza*, *Starohrvatska spomenička baština*, u: *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zbornik radova, Zagreb 1996, 137-144.

**Coupland 1990**

S. Coupland, *Money and Coinage under Louis the Pious, Francia*, *Forschungen zur westeuropäischen Geschichte* 17/1 1990, 23-54

**Coupland 2007**

S. Coupland, *Carolingian Coinage and the Vikings*, *Studies on Power and Trade in the 9th Century*, 2007.

**Delonga 1995**

V. Delonga, *Predromanički spomenici iz crkve sv. Martina u Lepurima kod Benkovca*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji 35, (Petriciolijev zbornik I), Split 1995, 303-325.

**Delonga 1996**

V. Delonga, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split 1996.

**Delonga 2000**

V. Delonga, *Pismenost karolinškog doba i njeni hrvatski odjeci – latinska epigrafička baština u hrvatskim krajevima*, u: *Hrvati i Karolinzi*, Rasprave i vrela, Split 2000, 216-249.

**Dumas 1971**

F. Dumas – Dubourg, *Le Trésor de Fécamp et le monnayage en Francie occidentale pendant la seconde moitié du Xe siècle*, Paris 1971.

**Gabrić 1974**

N. Gabrić, *Neobjavljeni starohrvatski spomenici u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju*, Kačić 6, Sinj 1974, 39-51.

**Grierson 1979**

Ph. Grierson, *Money and Coinage under Charlemagne*, in: Braunfels et al. (ur.), *Karl der Grosse*, I, 501-536, *Dark Age Numismatics*, London 1979.

**Grierson, Blackburn 1986**

Ph. Grierson, M. Blackburn, *Medieval European Coinage. With a catalogue of coins in the Fitzwilliam Museum Cambridge*: Vol. 1: *The Early Middle Ages (5th-10th Centuries)*. Cambridge 1986.

**Goldstein 1995**

I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995.

**Hrvati i Karolinzi 2000**

*Hrvati i Karolinzi* (Katalog), Split 2000.

**Istra 1995**

*Istra i sjevernojadranski prostor u ranom srednjem vijeku (materijalna kultura od 7. do 11. stoljeća)*, Monografije i katalozi 4, Pula 1995.

**Jakšić 2000**

N. Jakšić, *Arheološka istraživanja razorene crkve Sv. Martina u Lepurima kod Benkovca*, SHP, ser. III, 27, Split 2000, 189-200.

**Johanek 1987**

P. Johanek, *Der fränkische Handel der Karolingerzeit im Spiegel der Schriftquellen* in: *Untersuchungen zu Handel und Verkehr IV*, Göttingen 1987, 7-68.

**Klaić 1972**

N. Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb 1972.

**Kos 2000**

P. Kos, *The numismatic evidence for the period from the 5th to the 10th centuries in the area of modern Slovenia*, Slovenija in sosednje dežele med antiko in karolinško dobo, *Situla* 39, Ljubljana 2000, 107-118.

**McCormick 2001**

M. McCormick, *Origins of the European Economy: Communications and Commerce, A. D. 300-900*, Cambridge University Press 2001.

**Metcalf 1967**

D. M. Metcalf, *The Prosperity of North – Western Europe in the Eighth and Ninth Centuries*, *Economic History Review* 20, 1967, 344-357.

**Milošević 2000**

A. Milošević, *Karolinški utjecaji u Hrvatskoj kneževini u svjetlu arheoloških nalaza*, u: *Hrvati i Karolinzi* (Rasprave i vrela), Split 2000, 106-139.

**Mirnik 2007**

I. Mirnik, *Četiri primjerka karolinškog novca u numizmatičkoj zbirci Arheološkog muzeja u Zagrebu*, Starohrvatska prosvjeta III. serija, br. 34, Split 2007, 89-104.

**Morrison 1963**

K. F. Morrison, *Numismatics and Carolingian Trade: A Critique of the Evidence*, *Speculum* 38, 61-73.

**Papadopoli 1893**

N. Papadopoli, *Le monete di Venezia*, vol. I, Venecija 1893.

**Petricioli 1987**

I. Petricioli, *Spomenici romaničke i gotičke arhitekture u benkovačkom kraju*, u: *Benkovački zbornik I*, Benkovač 1987.

**Petrinec 2009**

M. Petrinec, *Groblja od 8. do 11. stoljeća na području ranosrednjovjekovne hrvatske države*, Split 2009.

**Pirrenne 2006**

H. Pirrenne, *Karlo Veliki i Muhamed*, Zagreb 2006.

**Spufford 1988**

P. Spufford, *Money and its use in medieval Europe*, Cambridge 1988.

**Šeparović 2003**

T. Šeparović, *Nove spoznaje o nalazima ranosrednjovjekovnog novca u južnoj Hrvatskoj*, Starohrvatska prosvjeta III. serija, br. 30, Split 2003, 127-137.

**Šeparović 2008**

T. Šeparović, *Coin Finds of Emperor Constantinus V Copronymus in Southern Croatia*, *Moravia Magna* vol. V, Krakow 2008.

**Verhulst 2002**

A. Verhulst, *The Carolingian Economy*, Cambridge 2002.

**Vrela 2000**

*Vrela* (komentari M. Ančić i Ž. Rapanić), u: *Hrvati i Karolinzi* (Rasprave i vrela), Split 2000, 252-295.



## Reflections on the carolingian Coin from Donji Lepuri

**Key words:** *Donji Lepuri, Carolingian coin, early mediaeval Croatia, Louis the Pious, Venice, Arabs, Franks, Byzantium*

The subject of this work is a silver Carolingian coin discovered next to St. Martin's Church in Donji Lepuri. It is a denarius of type *Christiana religio*, which was issued in many versions during the 9<sup>th</sup> and early 10<sup>th</sup> century. While determining its age, the first problem was to answer the question during whose reign the coin was issued. The key to this should be within the legend of the obverse. However, the obverse causes confusion since it displays the name of one of the three Louis who ruled from 814 to the beginning of the 10<sup>th</sup> century. All three monarchs issued denarii of type *Christiana religio* that are stylistically very similar, so that the precise age determination of the Lepuri exemplar is even more difficult. When comparing it with versions of these coins of the mentioned emperors in relevant literature, one notices the similarity to the exemplars of Louis the Pious and those of the early series of Louis II. However, early exemplars of Louis II and rare coins of Louis III have a much larger module and wider outside edge; they also have a slightly dish-shaped form that is not the case with the coin from Donji Lepuri. It is therefore very likely that the Lepuri exemplar was after all minted on behalf of Louis the Pious between 822 and 840. It is the ruling period of Louis the Pious that, in monetary terms, is characterized by uniformity and strict control over the emission of coins. These coins are of high quality with a large percentage of silver and distributed throughout the Frankish state.

The question of coinage of the Carolingian denarius of type *Christiana religio*, to which the Lepuri coin also belongs, was subject to discussion for a long time as there were problems with the lack of a mint mark. The comparison between the denarius of type *Christiana religio* with stylistic features of early and late Carolingian coins and the mint mark aimed to at least nearly determine the place of its minting. This comparison of stylistic coin features allowed the conclusion that the Lepuri coin could have been emitted in Venice, despite the fact that these kinds of coins are not mentioned in the most significant literature on Venetian coins. We can't be absolutely sure about it, but fact

is that Venice, although under Byzantine rule, minted large amounts of denarii on behalf of Carolingian monarchs. They were used for trade with the hinterland, from where they travelled further west and circulated along with other Frankish coins.

Another important question to be answered is why there were only few discoveries of Carolingian coins within the territory of early mediaeval Croatia when one considers that it was under Frankish control since 812. The reason for this lies to some extent in the commercial crisis that came from the Frankish region and spread to the Mediterranean, and was caused by Arab conquests and piracy. The Adriatic region however was dominated by the influential power of Byzantium and its gold currency against which the Carolingian silver denarii could not compete, particularly in conditions of a poorly developed goods-money economy as the case was in Croatia. During this relatively long period of time, the economy in the Croatian territory was, apart from the mentioned political circumstances, largely influenced by its natural characteristics. Although the geological karst landscape imposed cattle-breeding as the main economic branch, people there tried to exploit the meagre land as much as possible. It is therefore not surprising that the most densely populated areas were located along fertile fields such as the field of Kosovo, Cetina or Ravni Kotari. Money was not the primary means of payment, but the exchange of goods. The Croatian ruling class used coins- which were rare and difficult to get- as treasures or as raw material for jewellery, but also within the scope of the old pagan custom of placing coins in graves until the mid-9<sup>th</sup> century.

Finds of Carolingian coins in the early mediaeval Croatian Principality, although modest, certainly represent a valuable testimony of contacts between Croats and Franks in the 9<sup>th</sup> century. These are rare examples that occurred in Croatia completely by accident and should certainly not be considered as a result of monetary policy or regular circulation. They could have arrived in this area through Frankish missionaries whose presence is confirmed also by other arc-

haeological finds. The military could have also acted as a mediator, but also Venice, which became, using the favourable political circumstances after the Treaty of Aix-la-Chapelle, more and more present along the eastern Adriatic coast.

The inflow of Carolingian denarii of Louis the Pious to the area of the early mediaeval sacred complex in Lepuri could have happened already before the mid-9<sup>th</sup> century, since it was the time of strong Frankish influence and intensive relations between Croats and the Frankish court. However, as proven by discoveries of hoards, the Carolingian denarii could have been

circulating even for several decades. The settlement in Lepuri started to develop rapidly in the second half of the 9<sup>th</sup> century, which is reflected in the intensive construction activities. This prosperous period is testified by many fragments of church furnishing among which are also several that mention state and church dignitaries. With regard to the fact that the Lepuri denarius is damaged possibly due to its long circulation, we might also consider the possibility that the coin arrived in the area during the mentioned constructions, respectively during the reign of Prince Branimir of Croatia.